

ADATTÁR

Dr. BORBÉLY ISTVÁN életrajza és irodalmi munkássága. 1886—1932.

I.

ÉLETRAJZA.

Borbély István 1886. november 23-án született Torockón, Torda-aranyos megyében. Atyja, Borbély János, sóbányahivatalnok volt, anyja Pál Anna: mindketten torockói születésűek. A család évszázadokon át Torockón élt s vasbányászattal foglalkozott. Elemi iskoláit a marosújvári állami iskolában végezte (1892—1896). A gimnázium két első osztályát a budapesti I. kerületi állami gimnáziumban járta (1896—1898), a III—VI. osztályokat a nagyenyedi Bethlen-kollégiumban (1898—1902) s a két felső osztályt a kolozsvári unitárius kollégiumban végezte (1902—1904), s ott is tett érettségi vizsgálatot. 1904-ben beiratkozott a kolozsvári Ferenc József-Tudományegyetem bölcsészeti karára. 1909 március 13-án doktori szigorlatot tett a magyar irodalomtörténetből, mint főszakból, a magyar nyelvészetből és a magyar történetből, mint mellékszakból. Tanári oklevelet magyar és német nyelvből és irodalomból szerzett.

1905-től 1910-ig a kolozsvári unitárius főgimnáziumnál volt óraadó és felügyelő tanár. Közben, 1907-ben, a nyári szemesztert Jénában töltötte, ahol Michels, Delbrück, Eucken, Rein és Haeckel professzorok előadásait hallgatta. Önkéntesi évét 1910—11-ben Tirolban a császárvadászok 1. ezredénél szolgálta s megfordult Bozenben, Linzben, Braunau a. I.-ben, Innsbruckban és Meranban. 1911—12-ben helyettes tanár volt a kolozsvári unitárius főgimnáziumban, ahová az Unitárius Egyházi Főtanács 1912. november 1-től rendes tanárrá választotta. 1913. július 6-án megnősült, feleségül vette nagyajtai Kovács Erzsikét. Házasságukból két gyermek született: Erzsike (1914. IX. 3.) és István (1919. III. 31.).

1914. július 28-án, a mozgosítás első napján, a VII. (temesvári) hadtest kötelékébe vonult be. A világháborúban összesen 41 hónapot töltött mint századparancsnok, zászlóaljsegédtiszt és zászlóaljparancsnok. 1914. nov. 1-én tartalékos hadnaggyá, 1916. aug. 1-én tartalékos főhadnaggyá lépett elő. Kétszer volt sebesülve. Először 1914. november 10-én Sabác mellett, Ochridnál, Szerbiában, amikor rohamozás közben jobb lábafejét lőtték át, másodszer 1915. szept. 13-án Gontorvánál Oroszországban, ahol egy kozákroham közben fejlövést kapott.

Mindkét sebesülése igen súlyos természetű volt. Résztvett az 1914. évi szerbiai háboruban, 1915-ben a gorlicei áttörésben s az utána következő mozgó háboruban, 1916-ban a tiroli offenzívában, 1916—17-ben a galíciai állóharcban, 1918-ban Bukovina visszafoglalásában, Ukrajna megszállásában, mikor is a Volgáig ment elő, és végül a Piave melletti nagy csatákban. Itt érte a front összeomlása s innen hozta haza föllázadt zászlóalját. A harctéren kiérdemelt kitüntetései: bronz vitézségi érem, bronz vitézségi érem a katonai érdemkereszt szalagján kardokkal, ezüst vitézségi érem a katonai érdemkereszt szalagján kardokkal, ezüst vitézségi érem másodszor a katonai érdemkereszt szalagján kardokkal, katonai érdemkereszt a kardokkal, II. osztályú német vaskereszt, Károly-csapatkereszt, sebesültek emlékérmé.

A harctérről hazaérkezve, 1919. januárjában ismét elfoglalta állását a kolozsvári unit. kollégiumban. 1920-ban a kolozsvári Református Theologiai Fakultás Tanárképző Intézetében kapott megbízást magyar irodalomtörténeti előadások tartására. Itt az intézet megszűnéséig két féléven át (1920—1921) működött. 1922-ben a kolozsvári Marianum hívta meg a Polgári Iskolai Tanárképző Intézetéhez, ahol a főiskola működésének felfüggesztéséig (1922—1923) a magyar irodalomtörténetet tanította. 1925. júniusában megszerezte az unitárius lelkészi oklevelet, ugyanezen év májusában a kollégium bennlakásának vezetésével bízott meg, 1925. november 23-án pedig a Főtanács a kolozsvári kollégium igazgatói állásába helyezte. Ebben a minőségben 1928. november 19-ig működött, amikor az Egyházi Főtanács a kolozsvári unit. theologiai akadémia rendes tanárává választotta meg. Theologiai tanszékét nagy hivatással és termékeny munkássággal töltötte be az 1932. március 20-án, pár heti szenvedés után, bekövetkezett haláláig. Nagyjátán (Háromszék m.) helyeztetett örök nyugalomra.

Szerkesztette a Keresztény Magvetőt (1919—1929), az Unitárius Közlönyt (1920—1921), az Irodalmi Kis Könyvtárt (1926), az Unitárius Irodalmi Társaság Könyvtárát és az Unitárius Irodalmi Társaság Szakkönyvtárát (1929-ig). 1924-ben Kovács Kálmánnal megalapította és két évig vezette a kritikai és tudományos jellegű Erdélyi Irodalmi Szemlét, amely az Erdélyi Múzeum megindulásáig (1930) az erdélyi magyar tudományosság egyetlen összetartó szerve volt. Mellette megindította a „Tanulmányok és Értekezések“ c. füzetes vállalatot (1924). Résztvett az Unitárius Irodalmi Társaság megalapításában (1919), s működését, mint főtítkár, 1929-ig irányította. Tevékeny munkásságot fejtett ki az Erdélyi Irodalmi Társaságban is, amelynek egy évtizeden át (1920—1929) főtítkára volt. Tagja volt az Unitárius Egyház Főtanácsának (1912 óta) és az Unitárius Egyház Képviselő tanácsának (1920 óta).

II.

IRODALMI MUNKASSÁGA.

1. Önállóan megjelent munkái.

1. *Torockó története 1848–49-ben*. Kolozsvár 1906. — 2. *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. I. Régi magyar irodalom*. Kolozsvár 1906. — 3. *Heltai Gáspár*. Budapest 1907. — 4. *Unitárius polemikusok Magyarországon a XVI. században*. Kolozsvár 1909. — 5. *Dávid Ferenc és Kolozsvár*. Kolozsvár 1910. — 6. *A Heltai-féle biblia*. Budapest 1910. Nyelvészeti Füzetek. — 7. *A magyar unitárius egyház hitelvei a XVI. században*. Kolozsvár 1914. — 8. *Bevezetés a modern szépirodalom tanulmányozásába. I. r. A modern műalkotás főproblémái*. Kolozsvár 1920. — 9. *A magyar irodalom története a legrégebb időktől 1825-ig*. Kolozsvár 1924. — 10. *Jókai emlékezete*. Kolozsvár 1925. Unitárius Könyvtár, 1. sz. — 11. *A magyar irodalom története. II. k.* Kolozsvár 1925. — 12. *A mai unitárius hitelvek kialakulásának története. I. r. Rendszeres unitárius hittantörténet*. Kolozsvár 1925. — 13. *Jókai: A köszívű ember fia*. Ismertetés. Kolozsvár 1926. Irodalmi Kis Könyvtár, 1–2. sz. — 14. *Jókai: Bálványosvár*. Regényismertetés. Kolozsvár 1926. Irodalmi Kis Könyvtár, 3. sz. — 15. *Molière*. Kolozsvár 1926. — 16. *A régi Torockó*. Kolozsvár 1927. — 17. *A duális létbölcselet és theológiája*. Kolozsvár 1928. Az Unitárius Irodalmi Társaság Szakkönyvtára, IV. k. — 18. *Ferencz József unitárius püspök emlékezete*. Kolozsvár 1928. — 19. *Az Erdélyi Magyar Irodalmi Társaság alapszabálya, ügyrendje és tagjainak névsora*. Kolozsvár 1929.

2. Hírlapokban és folyóiratokban megjelent cikkei és tanulmányai.

Budapesti Hírlap. 1907: Corneille és kora. Bismarck beszédei. — **Egyetem**es Philologiai Közlöny. 1913: A legrégebb unitárius templomi énekeskönyvek. 1914: Bogáthi Fazekas Miklós zsoltárfordításai. — **Ellenzék.** 1904: Szikra. A gyermek. A tragikumról. Az én első légációm. Szigligeti Ede. Howinger. Tarnavari István. A nagy tragédia hősei, 1–2. A fehér cár sorvad. Zrinyi és Vörösmarty. A papuskormány. A karthauziakról. János vitéz és Toldi. 1905: Gr. Kuun Géza. Rédiger Géza. A halál. Csokonai Vitéz Mihály. Az igazság. Brassai Sámuel emlékezete. Erős szellem-e az öngyilkos? Szász Károly. Az arany és az ember. Rozgonyi Piroska. Jókai Mór emlékezete. Zaza. A deákos iskola keletkezése. 1906: Válasz „A bibliáról“ c. cikkekre. Jézus Krisztus és a legújabb theologiai kritika. 1907: Wilde Oszkár. 1908: Petőfi költészetének története 1854-ig. Goethe: Faust, I. Milton és Jókai. Okmánytár Torockó történetéhez, I–VI. A vallásnári állás rendszeresítése. 1912: Jezsuiták Kolozsváron. 1932: Vásárhelyi János új könyve. — **Erdélyi Hírlap.** 1903: Rákóczi emlékének. — **Erdélyi Irodalmi Szemle.** 1924: A történeti regényről. Bârseianu: Catechismul luteran-románesc. Nyiró József mint novellaíró és „Rapsonné rózsája“. A Román. Tud. Akadémia munkássága. „Erdély“ neve. Szombati Szabó István költeményei. A XIX. század uralkodó eszméinek hatása az álladalomra. Újabb vélemények a román nép és román nyelv eredetéről. Adalékok a balkánfélszigeti románok északra vándorlásának történetéhez. Erdélyi magyar novellaírók és novellák. Kuthy Lajos. Makkai Sándor: Élet fejedelme. Az erdélyi huszita mozgalmak hatása a román irodalomra. 1925: Gróf Széchenyi István. Új hangok az erdélyi magyar lírában. Egy magyar nábob. A magyar tánc és zene kifejlődése. Balogh Endre. A magyarországi szociális mozgalmak kifejlődése és a tanulságok. Osváth Kálmán és Kádár Imre. Tabéry Géza legújabb regénye. A gepidák. — **Erdélyi Múzeum.** 1912: A debreceni disputa. Pintér Jenő tüzetes magyar irodalomtörténete. 1913: Péchi Simon psaltériuma. 1915: A komjátzsegi Graduál. 1931: Melyik évben kezdődött az unitarizmus Erdélyben? — **Ifjú Erdély.** 1923: Kovács

Dezső. — **Irodalomtörténet. 1911:** Az esztétikai szemléletről. 1913: Melius Juhász Péter. Unitárius drámák a XVI. században. Még egyszer az unitárius hitvitákról. A vargyasi Daniel-család író tagjai. 1914: A magyar irodalomtörténetírás munkája 1913-ban. Apolloniusz története. Eötvös Károly. Balassi Menyhért Arulattársa és Karádi Pál. 1931: Négyesy László és a XIX. század irodalma. — **Irodalomtörténeti Közlemények. 1914:** Csíksomlyói iskoladrámák. Illei János; Tornósy Péter. — **Keleti Újság. 1921:** Jókai egy kiadatlan levele 1851-ből. 1923: Az Erdélyi Irodalmi Társaság programja. Irodalmi olimpiász. 1931: Goethe-Napoleon. A modern szónoki beszéd. — **Keresztény Magvető. 1909:** Adalékok XVI. századi drámai irodalmunk történetéhez. A Heltai-féle biblia. 1910: Az erdélyi századok lutheránizmusa. Zoványi Jenő; Bessenyei György mint főkonzisztoriumi titkár. Zoványi Jenő: A reformáció egyháza. Unitáriusok a legújabb irodalomtörténetben. Zoványi Jenő: Kisebbségi dolgozatok a magyar protestáns körökből. Szinnyei Gerzson: Birálati megjegyzések. Biás István: Unitárius egyháztörténeti adatok. 1911: Ladamos történetéhez. 1912: Arany Tamás. Bod Péter az unitáriusokról. Kriza János levelei Toldy Ferenchez. 1914: Péchi Simon szombatos énekeskönyve 1915: Heltai Gáspár költeményei. 1922: A magyar unitárius egyház alkotmánya az államhatalommal való viszonyában. Nehány szó egyházalkotmányunk reformjának szükségességéről s a reform-előkészítő nagybizottság teendőiről. 1923: Mi volt Dávid Ferencnek és Heltai Gáspárnak „igazi” neve? Két verses könyv. Versek, elbeszélések, tanulmányok II fiatal erdélyi íróktól erdélyi művészek rajzaival. Farcádi Sándor: Versek. Halmágyi Samu költeményei. 1924: Jézus hite. 1926: Karl Barth; Jakab apostol. A Fant: Predikáció és istentisztelet. Hirschler József: A Vatikán élete. Carl Morse Wilbur: Ouy unitarica Leritage. Simén Domokos és kora. 1927: Simén Domokos és kora. Az Erdélyi Magyar Irodalmi Társaság nevében tartott beszéd a torockószentgyörgyi Brassai-kultúrtház felavatásakor. 1928: Simén Domokos és kora. Ferencz József unitárius püspök emlékezete. A kereszténység sors-problémája. — **Kolozsvári unitárius kollégium értesítője. 1912—13:** A magyar XVI. század vezető eszméi. — **Közérdek (Nagyenyed). 1901:** Pár szó a szibériai száműzöttekről. 1—3. 1903: Csáky László gr. — **Magyar Nyelvőr. 1909:** A Heltai-féle biblia. 1911: Dávid Ferenc: Rövid magyarázat. Az ige. A történeti jelen elméletéhez. — **Marosújvár és Vidéke. 1905:** Jobb otthon. A két lelki nő. 1906: Kossuth Lajos az előlahosodásról. Egy társadalmi bajról. — **Mi Atyánk. 1910:** Ki volt Dávid Ferenc? — **Napkelet (Kolozsvár). 1921:** A modern magyar elbeszélés. Nietzsche. 1922: Kiss József. Erdélyi magyar szépirodalom. — **Páztortú. 1921:** Wagner Richárd mint költő. Pétőfi költészetének korszakai. Egy irodalomtörténetíró nemzedék. 1922: Erdélyi magyar szépprózairók és költők. I. Sebesi Samu. II. Kovács Dezső. 1924: Szaboleska Mihály. — **Századok. 1909:** Fráter György megöletéséhez. — **Újság (Kolozsvár). 1923:** Szaboleska Mihály. — **Unitárius Egyház. 1910:** Kanyaró Ferenc. — **Unitárius Közlöny. 1919:** Dávid Ferenc halálának 340-ik évfordulójára. 1920: Az angol unitárius egyház. A legnagyobb hatalom. A székelyek története. A magyar irodalomtörténetíró munkája. S. Nagy László: Késő köszöntés. Unitárius festőművész. Ürmösi József: Az unitárius egyház rövid története. Dr. Zsákó István orvosi dolgozatai. 1921: Az unitárius predikáció. A wormsi birodalmi gyűlés. A 87 éves püspök. Dr. Árkosy Gyula. Újévi könyörgés. Add vissza hitemet...! Kevély ember, egykor te is meghalsz. —

3. Könyvatos jegyzetek theologiai előadásairól.

Egyháztársadalom. 1928. 47 l. — Bevezetés az unitárius hittanba. 1929. 273 l. — A keresztény hit története. 1929. 176 l. — Unitárius egyházzsrtartástan. 1930. 387 l. — Az unitárius keresztény hit alapfogalmai. 1930. 101 l. — Kant erkölestana. 1931. 192 l. — A keresztény theologianak és az egyházi dogmának keletkezése. 1931. 128 l.

4. Kéziratban maradt munkái.

Az erdélyi magyarság közművelődésének története, 14 l. — Bevezető előadás a „Katica“ c. operetthez, 5 l. — Vázlat a magyar dráma kifejlődéséről, 8 l. — Bevezető előadás a „Hivatalnok urak“-hoz, 7 l. — Vörösmarty Mihály emlékezete, 7 l. — Hóman Bálintnak „székely“ elméletei, 22 l. — Ima ütközet előtt. 1916. Vers. — Stiliztikai tanulmányok. — A magyar filologia kézikönyve. — Petőfi életrajza, 57 l. — Az ember sorsa világirodalmi megvilágításban (Milton). — Az irodalomtörténetírás esztétikai megalapozása, 43 l. — A szenvedés haszna. — Új irányok a nevelésben, 31 l. — Dr. Makkai Sándor református püspök. — Bevezetés az unitarizmus tanulmányozásába, 13 l. — Utban az unitárius kereszténység felé, 7 l. — Az élő és halott temető, Egyházi beszéd, 5 l. — A „Miatyánk“. Fordítás, 26 l. — „Őt kövessük!“ 221 l. — Az erdélyi református theologia jelen állása. 89 l. — A templom mint liturgiai s építkezési probléma, 16 l. — A magyar unitarizmusról, 12 l. — A keresztény hitfelekezetek ismertetése. Symb. theologia, 41 l. — Keresztény erkölcstan, 22 l. — Az unitarizmus létcélja, 20 l. — Az apostoli symbolum, 15 l. — Eucken: Grundlinien einer neuen Lebensanschauung. Fordítás, 22 l. — A módszert illető néhány főkérdésről a modern etikában, 28 l. — A vallásról, 13 l. — A keresztény hit története, 20 l. — Az imádság, 91 l. — Bevezetés a theologiai tudomány tanulmányozásába, 128 l. — Bevezetés a christológiába, 77 l. — Székely Mózes mint theologus, 25 l. — Az unitárius káté története. — A magyar unitárius egyház története. I. Az egyházalapítás kora. — Az unitárius írók élete és művei (lexikon). — Az unitárius zsinatok és főtanácsok jegyzéke az 1589—1850 közötti időből. — Az unitárius egyházi államsegély története, 28 l. — A magyar állam története, 1848—1918, 36 l.

Dr. György Lajos.